

9576

ԱՏ-37

Գրախառնները ըստը յեզերներէ, միացեց.

Հ. Ս. Խ. Հ. ԿԱԴՐԵՐԻ ՍԵԿՏՈՐ Ժ. Տ. Գ. Խ. Ի
 ՀԵՌԱԿԱ ՌԻՍՈՒՑՄԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ
 ԻՆԴՈՒՍՏՐԻԱԼ ՏԵԽՆԻԿՈՒՄ

Կազմեց՝ Ա. Տեր Արամապան

Խմբ. Ա. Մովսեսյան

ԱՌԱՋԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ N 3

Ք Ի Մ Ի Ա

ՊՐԱԿ III

Յերրորդ կոնցենս

54(07)
 Վ-26

Հ.Ս.Խ.Գ.
 Ժ.Տ.Գ.Խ.
 ԿԱԴՐԵՐԻ ՍԵԿՏՈՐ
 ՀԵՌԱԿԱ ՌԻՍՈՒՑՄԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ
 ԻՆԴՈՒՍՏՐԻԱԼ ՏԵԽՆԻԿՈՒՄ
 1937

01. 2013

9576

54 (07)

24 JAN 2007
05 JUL 2007

47

ԱՌԱՋԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ № 3

Ետխորդ առաջադրության մեջ մենք ծանոթացանք բնության մեջ յեղած ջրերին և իմացանք նրանց տարբերության պատճառները: Ծանոթացանք նաև ջուրը քամելու և թորելու յեղանակներին, ինչպես և թորած ջրի հատկություններին:

Այս առաջադրությամբ մենք պետք է ծանոթանանք ջրի բաղադրության հետ, այսինքն՝ ի՞նչ նյութերից է կազմված ջուրը և ինչպես կարելի չե ջուրը վերածել իր բաղադրիչ մասերի: Դրա հետ միաժամանակ կպարզենք մեզ համար «բարդ և պարզ նյութեր» հասկացողությունը: Այս պետք է ծանոթանանք ջրի բաղադրիչ մասը կազմող ջրածին գազին, նրա ստանալու յեղանակներին, հատկություններին և ոգտադրմանը: Կտոլորենք նաև մի քանի տարրերի անուններ, իսկ վերջում կծանոթանանք քիմիական սեպիցիաների տեսակներին:

Առաջադրած խնդիրները մտախիչ ուսումնասիրելու համար հետևյալ աշխատանքները պետք է կատարեք:

ՋՐԻ ՎԵՐԼՈՒԹՈՒՄԸ ԵՆԿՏՐԱՎԱՆ ՀՈՍԱՆՔՈՎ

Աշխատանք 1. Յեթե տեղում ունեք համապատասխան գործիքներ, ապա ջուրը կարող եք վերլուծել իր բաղադրիչ մասերի: Դրա համար պետք է վերցնեք նկ. 1-ում ցույց տրված գործիքը: Չպարտաձև անոթը 109-

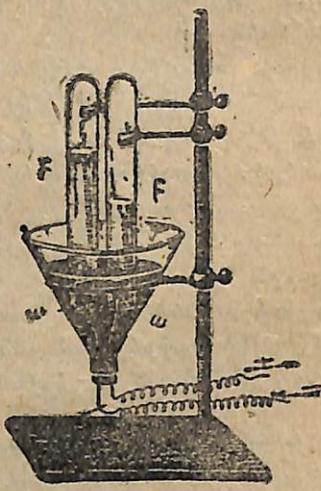
ՊԵՏՏՐՍԻ ՏՊԱՐԱՆ
ԳԼԱՎԼԻՏ 6645 (Բ)
ՊԱՏՎԵՐ № 3885
ՏԻՐԱԺ 500

րեք կիսով չափ մաքուր ջրով, կաթեցրեք նրա մեջ մի քանի կաթիլ ծծմբական թթու կամ ազոթթու: Հետո վերցրեք 2 հատ փորձանոթ, լցրեք նույն ջրով և գրկափայր դրու՞թյամբ շուռ տվեք ու ա. Երկարողների վրա, ինչպես այդ ցույց է տված նկարում:

Այդ բոլորը պատրաստելուց հետո երկարողները միացրեք երկարական անփոփոխ հոսանք ունեցող ազրյուրի հետ: Այդպիսի հոսանքի ազրյուր կարող է ծառայել ակուստուլյատորը կամ գալվանական երկմեանի:

Նկ. 1. Ջրի վերլուծումը գալվանական հոսանքով. ա ա (երկարողները ք. ք) փորձանոթներ՝ լեքը աննշան քանակությամբ ծծմբաթթու պարունակող ջրով:

մի մարտկոց: Երկարական հոսանքը ջրի միջով անցնելիս երկարողների ծայրերին գազեր կառաջանան

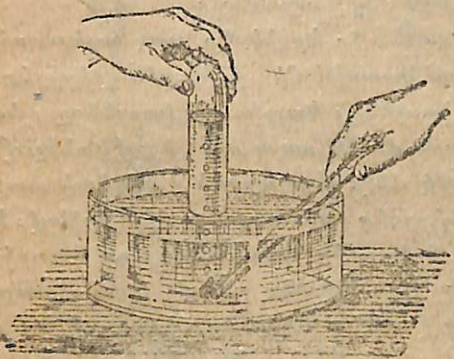
կրարձրանան վեր և կհավաքվեն փորձանոթների մեջ: Փորձանոթների մեջ բավականաչափ զազ հավաքվելուց հետո, դադարեցրեք երկարական հոսանքը:

Վերցրած յերկու փորձանոթների մեջ գազերը հավասար ծավալով են ստացվել, թե վրջ: Առկայծող փայտիկով փորձեք փոքր ծավալով գազը. ի՞նչ, հատկությու՞ն ունի: Վառված լուցիկով փորձեք մեծ ծավալով գազը. ի՞նչ հատկությու՞ն ունի:

Վատվող գազը ջրածինն է: Ուրեմն ի՞նչ գազերից է բաղկացած ջուրը:

ՄԵՏԱՂՆԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԶՐԻ ՎՐԱ.

Աշխատանք 2. Ունելիքով հանեք նավթի մեջ պահվող նատրիում մեաղից մի կտոր (սիսեռի մեծության) փաթաթեք մի բարակ չորի կտորով և արագ կերպով մտցրեք ջրով լցված և դրկափայր ջրով լի

Նկ. 2. Նատրիումի միջոցով ջրածին ստանալը: տալտի մեջը շուռ տված մի լայն փորձանոթի մեջ (նկ. 2): Կտառջանան պղպղակներ և բարձրանալով վեր

գուրս կմղեն փորձանոթից ջուրը: Փորձանոթը դադով
 19 վերաց հետո, հանեք ջրից և ստանց նրա դերքը փո-
 թելու մտակցրեք նրա յերանինն վառված լուցկին: Ի՞նչ
 էք նկատում (նկ. 3): Ի՞նչ դազ է հեռանում ջրից:

Նկ. 3. Ջրածինը
 վառվում է փոր-
 ձանոթի քերանին

յերք նրա մեջ դցում են նատրիում մետաղը: Տաշտի ջրի
 մեջ դցեք կարմիր լակմուսի թուղթը. Ի՞նչ դունափո-
 խություն էք նկատում (յեթե լակմուսն անմիջապես
 չդունափոխվի, քիչ սպասեք):

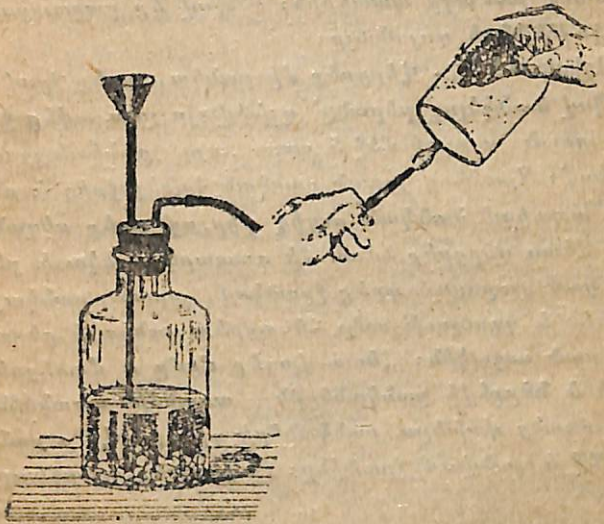
Աշխատանք 3. Կրկնեցեք 2-րդ աշխատանքը, բայց
 այս անգամ նատրիումի փոխարեն վերցրեք կալցիում
 մետաղի կտորներ: Կալցիումի կտորները պետք է փա-
 թաթել չորի մեջ և ապա ունեղիքով բռնելով՝ մտնցնել
 փորձանոթի մեջ: Այս փորձի ժամանակ սառչաի ջուրը
 դարձյալ փորձեք լակմուսի կարմիր թղթով: Ի՞նչ դու յն
 է ստանում կարմիր լակմուսը (յերք նատրիումը կամ
 կալցիումը ջրի մեջ ենք դցում, նրանք դուրս են հա-
 նում ջրից ջրածինը և իրենք միանալով ջրի մնացորդի
 հետ կազմում են մի նոր նյութ, վոր կարմիր լակմու-
 սը կապտացնում է: Այդպիսի նյութերը կոչվում են
 կծուներ կամ հիմքեր, վորոնց հետ մանրամասն կծա-
 նոթանանք հետագայում):

ԹԹՈՒՆԵՐԻՑ ԶՐԱԾԻՆ ԱՏԱՆԱԼԸ

Աշխատանք 4. Վերցրեք մի փորձանոթ, մեջը դը-
 րեք մի քանի կտոր ցինկ և վրան ավելացրեք թույլ
 ծծմբական թթու: Յերք ցինկն սկսի քայքայվել,
 փորձանոթի բերանին մտեցրեք վառված լուցկին:
 Ի՞նչ է ստաջանում: Պայթուղ այդ գազը ջրածնի և
 թթվածնի խառնուրդն է (ցինկի քայքայման ժամա-
 նակ ստաջանում է տաքություն):

Աշխատանք 5. Կրկնեցեք 4-րդ աշխատանքը, բայց
 այս անգամ ծծմբական թթվի փոխարեն վերցրեք ազո-
 թթու:

Աշխատանք 6. Սարքավորեք 4-րդ նկարում ցույց

Նկ. 4. Ջրածին գազի վրա պոմվող սառը բաժակի պատերի վրա
 նստում են ջրի կաթիլներ:

տված գործերը: Դ սրվակի մեջ գցեք ցինկի կտորներ, բերանը փակեք ա խցանով և ապա ձազարի միջով սրվակի մեջն անեք ջրիկ ծծմբական թթու ախրան, վոր ծածկի ցինկի կտորները: Յինկի և ծծմբական թթվի փոխադեցուցումից կարողավի ջրածին դազ և անոթի ոգի հետ միասին դուրս կգա և խողովակից: Մի բոպե սպանելուց հետո դազը հավաքեք գլխիվայր դրությամբ պահած մի փորձանոթի մեջ՝ և սրվակից հեռու պահելով փորձեք վառված լուցկով: յեթե պայթեց, նշանակում և գեռ մաքուր ջրածին չէ: Փորձեք 2-րդ անգամ և յերբ համոզված կլինեք, վոր սրվակից մաքուր ջրածին և դուրս դալիս (պայթյուն կամ շառաչ չպետք և լինի) վառեցեք խողովակի ծայրից դուրս յեկող ջրածին դազը: Ի՞նչ գույնի բոցով և այրվում: Պահեցեք ջրածնի բոցի վրա չոր պատերով մի սառը բաժակ (կարող էք պահել և յերկաթի կտոր): Ի՞նչ և նստում բաժակի պատերին: Ի՞նչով էք բացատրում ջրի կաթիլների գոյանալը:

Աշխատանք 7. Վերցրեք մի բանկա, լցրեք ջրով և ապակով ծածկելով բերանը՝ գլխիվայր շուռ տվեք ջրով լցրած տաշտի մեջ և ապա այդ բանկան լցրեք ջրածնով: Ջրածնով լցրած բանկան հանեք ջրից և բերանը ապակով ծածկած ուղիղ դիրքով դրեք սեղանի վրա: Հետո վերցրեք նման մի դատարկ բանկա և բերանը ցած դարձրած դրեք ջրածնով լցրած բանկայի բերանին և զգուշությամբ հեռացրեք բանկայի բերանին դրած ապակին: Հետո վառեք մոմը և մոտեցրեք վերեի և ներքեի բանկաներին առանձին-առանձին, բայց առանց փոխելու բանկաների դիրքը: Վո՞ր բանկայ մեջ և գտնվում ջրածինը: Բացատրեք պատճառը:

ՇԱՌԱՉՈՂ ԳԱՋ ՍՏԱՆԱԼԸ

Աշխատանք 8. Վերցրեք կոնյակի կամ սպու կեռ շեշտ, լցրեք ջրով և գլխավայր շուռ տվեք ջրով լցված մի տաշտի մեջ: Այնուհետև շշի $\frac{2}{3}$ մասը լցրեք ջրածին դազով, իսկ $\frac{1}{3}$ մասը՝ թթվածնով: Գազերով լցված շեշտ, բերանը խցանած միճակում, հանեք ջրից և ապա շեշտ մի քանի անգամ շուռ-մուռ տվեք, վորպեսզի գազերը լավ խառնվեն իրար: Հետո բոնեք շշի հատակի մասից, խցանը հանեք և շշի բերանը մոտեցրեք սպիրտայրոցի բոցին: Ի՞նչ և լինում:

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՄՓՈՓՈՒՄ ՊԱՐՋ ՅԵՎ ԲԱՐԳ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ

Առաջին աշխատանքի ժամանակ մենք իմացանք, վոր յերբ ելեկտրական հոսանք ենք անցկացնում ջրի միջով, ջուրը բաժանվում և շ գազերի՝ ջրածնի և թրթվածնի: Առաջին առաջադրության մեջ՝ թթվածին ստանալու ժամանակ յերբ տաքացնում եյինք սնդիկուքսիդը, ստանում եյինք մաքուր սնդիկ և թթվածին դազ: Յեթե ելեկտրական հոսանք անցկացնենք սնդիկի կամ թթվածնի կամ ջրածնի միջով, կամ տաքացնենք թրթվածինը, ջրածինը, սնդիկը, նման յերևույթ չենք նրկատի, այսինքն սնդիկը, թթվածինը, ուրիշ նոր նյութերի չեն բաժանվի:

Այս փորձերից հետո այն յեղբակացուցյան ենք գալիս, վոր ջուրը և սնդիկուքսիդն իրենց կազմությամբ տարբեր են, քան թթվածինը, ջրածինը, սնդիկը: Ջուրը և սնդիկուքսիդը մենք կարողանում ենք վերլուծել նոր նյութերի, իսկ սնդիկը, թթվածինը, ջրածինը՝ վոչ:

Այդ տեսակետից եւ նյութերը բաժանվում են շխմբի—պարզ և բարդ: Պարզ և կոչվում այն նյութը, վոր կազմված է մի նյութից և վորն ավելի պարզ նյութերի բաժանել հնարավոր չի: Որինակ. պղինձ, յերկաթ, սնդիկ, թթվածին, ջրածին և այլն:

Բարդ է կոչվում այն նյութը, վոր բաղկացած է մի քանի նյութերից և վորը կարելի չէ վերլուծել իր բաղադրիչ մասերի: Որինակ՝ յերկաթոքսիդ, նա բաղկացած է՝ յերկաթից և թթվածնից. սնդիկոքսիդը՝ բաղկացած է սնդիկից և թթվածնից. Բերտոլեայան աղը—կալիում կոչվող մետաղից, քլորից և թթվածնից, ջուրը կազմված է—թթվածնից և ջրածնից:

Պարզ նյութերը քիմիայես միանալով իրար հետ՝ տալիս են բարդ նյութ (հիշեցեք ծծմբափոշու և յերկաթփոշու միացումը տաքացնելիս յերկաթի միացումը թթվածնի հետ՝ տաքացնելու ժամանակ), իսկ բարդ նյութը տարրալուծելով բաղադրիչ մասերի՝ տալիս են պարզ նյութեր (հիշեցեք սնդիկոքսիդի վերլուծումը տաքացնելիս և ջրի վերլուծումը ելեքտրական հոսանքի ազդեցութեան տակ):

ՋՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒՄԸ

Յերկար ժամանակ ջուրը համարվում էր պարզ նյութ, վորովհետև չեյին կարողանում տարրալուծել: Հետագայում, յերբ գիտությունն ավելի զարգացաւ (19-րդ դարու կեսերին) փորձերի ընթացքում նկատվեց, վոր 1000 ատոմանից բարձր բարեխառնութեան մեջ ջուրը վերլուծվում է յերկու գազային նյութերի: Նկատվել է նաև այն, վոր ինչքան բարեխառնութեան, այնչի չէ բարձրանում, այնքան ջուրն ավելի շատ է վերլուծվում գազային նյութերի:

Ջուրը հեշտ է վերլուծվում ելեկտրական հոսանքով յերկու գազային նյութերի, վորոնցից մեկը ձեզ ծանոթ թթվածինն է, իսկ մյուսը՝ ջրածինը: Զրածինը ծախարով յերկու անգամ մեծ է յինում, քան թթվածինը:

Թթվածին ստանալու յեղանակներին, նրա հատկություններին մենք արդեն ծանոթ ենք: Հիմա յեւ ծանոթանանք ջրածին ստանալու յեղանակներին, ջրածնի հատկություններին և ողտադրմանը:

ԱՏՈՒԳՈՂԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

1. Վո՞ր նյութն է կոչվում պարզ նյութ (բերեք որինակներ):
2. Վո՞ր նյութն է կոչվում բարդ նյութ (բերեք որինակներ):
3. Ի՞նչ կարելի չէ անել բարդ նյութերը:
4. Ի՞նչպիսի նյութ է ջուրը—պարզ, թե բարդ:
5. Ի՞նչ յեղանակով կարելի չէ վերլուծել ջուրը:
7. Ի՞նչ նյութեր են ստացվում ջի վերլուծումից:
8. Ջրի մեջ ջրածինը քանի անգամ ծախարով մեծ է թթվածնից:
9. Ի՞նչպիսի տարրերի վրածինը թթվածնից:
10. Ջուրը ջրածնի և թթվածնի մեխանիկական խառնուրդ է, թե քիմիական միացութեան:

ՋՐԱԾԻՆ ԱՍԱՆԱԼԸ ՅԵՎ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ջրածինը կարելի չէ ստանալ ջրից—այն ելեկտրական հասանքով տարրալուծելով և տաքացնելով 1000 և ավելի աստիճան: Բացի այդ, ջրից ջրածին կարելի չէ ստանալ և շուտ սքսիզացող մի քանի մետաղների ուղեւթյամբ՝ ինչպես որինակ, կալիումի, կալցիումի, նատրիումի նաև յերկաթի: Այս մետաղները խլում են ջրից թթվածին, իրենք միանում են նրա հետ, իսկ ջրածինն անջատվում է ազատ վիճակում:

Հարթատորիաներում, սովորաբար, ջրածինը ըստանում են թթուներից՝ նրանց վրա ազդելով ցինկ մետաղով (աչխ. 4 և 6):

Ջրածինն անգույն, անհամ, անհոտ գազ է. գազերի մեջ ամենաթեթևին է, ունից թեթև է 14,5 անգամ, դրա համար ել սղապարիկները լցնում են ջրածնով:*) Ջրածինն ինքն այրվում է, բայց այրման չի նպաստում (իսկ թթվածինը): Ջրածնի և ողի խառնուրդը կրակին մոտեցնելիս պայթում է, իսկ մաքուր վիճակում այրվում է թույլ մանրչափազույն բոցով:

Յերբ ջրածնի բոցի վրա սառը իր ենք պահում, այդ իրի վրա նստում են ջրի կաթիլներ (աչխ. 6-բգ):

*) Ջրածինը վառից գազ է, այդ պատճառով ել նրանով լցված սղապարիկները միշտ յերթակա յնն մեծ վտանգներն: Այս նախազանգը նկատի ունենալով, վերջին ժամանակներս դիրքի մարտերը լցնում են վաջիկ ջրածնով, այլ հեղուկ գազով, վաջի այրվում և ջրածնից ծանր և միայն 4 անգամ:

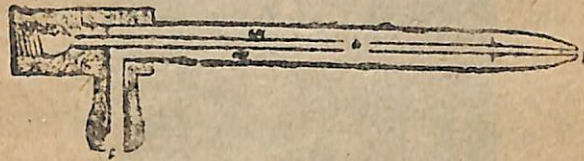
Ջրածինն այրվելիս միանում է ողի թթվածնի հետ և առաջ է բերում ջուր:

Այս հանդամանքը ևս հաստատում է, վոր ջուրը կազմված է ջրածնից և թթվածնից: Ուրեմն ջուրը ջրածնի սքսիզն է:

ՇԱՌԱՉՈՂ ԳԱՉ

Յեթև խառնուրդ մի ծավալ թթվածինն յերկու ծավալ ջրածնի հետ և խառնուրդը վառենք՝ կառաջանա ուժեղ պայթյուն (աչխ. 8-բգ): Ջրածնի և թթվածնի այդ խառնուրդը կաշվում է շատաչող գազ:

Ջրածնի բոցը տեխնիկայում սղտադործում են շատ բարձր ջերմություն ստանալու համար: Նրա բոցը մինչև 2500 և ավելի աստիճան ջերմություն է առլիս, դրա համար ել այդ բոցն սղտադործում են ամենալավարահայ մետաղներ հաշիլու համար, սրինակ՝ պրատիներ ծակելու, կտրելու և այն:

Նկ. 5. Դանիելի ծորակ (ճրոզ). Բ—ջրածնի տանող խողովակը Գ—անցք. վորով ծորակի մեջ է մտնում թթվածինը:

Հանգիստ կերպով այլուղ ջրածնաթթվածնային բոց ստանալու համար պործաղրում են Դանիելի ծորակ կաշվող գործիքը, վորի կտրվածքը ցույց է տրված 5-բգ նկարում:

Այլ ծորակի ներքին բ խողովակով անցնում է

Թթվածին, իսկ արտաքին ա, ա խառնվակով՝ ջրածին։
Ֆերիու գազերը խառնվում են իրար հետ և ծորակի
անցքի մոտ այրվում։ Յ-րդ նկարում ցույց է տված
յերիու բալլոն, վորոնցից մեկը լցված է ջրածնով,
մյուսը՝ թթվածնով։ Ուղղելով ջրածնաթթվածնային
բոցը յերկաթյա տախտակի վրա՝ կարող ենք վեր-
ջինս հալելով՝ կտրել։

Տեխնիկայի մեջ այժմ մեծ մասամբ այդ ձևվով
են կտրում մետաղյա տախտակները։

Նկ. 6. Ջրածնաթթվածնային բոցով
կտրում են յերկաթե տախտակը։

ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐՈՎ ԹԹՎԱԾԻՆ ՅԵՎ ՋՐԱԾԻՆ ԱՍԱՆԱԼՈՒ ՅԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Մենք արդեն իմացանք, վոր թե թթվածինը և թե
ջրածինը մեծ չափով սպտադործում են տեխնիկայում՝
մետաղներ հալելու, կտրելու և գողելու նպատակնե-
րով։ Հասկանալի չե, վոր այդ աշխատանքների հա-
մար սրահանջվում է մեծ քանակությամբ ջրածին և
թթվածին։ Իսկ ի՞նչպես և վորտեղից ստանալ մեծ
քանակությամբ այդ գազերը։

Նախ խոսենք թթվածնի մասին։

Այն բոլոր նյութերը (անդիկ ոքսիդ, կալիում
պերմանգանատ, բերտոլեայան աղ), վորոնք սաքաց-
նելիս հեշտությամբ արտադրում են թթվածին և
վորպիսի նյութերից թթվածին են ստանում քիմիական
փորձերի ժամանակ լաբորատորիաներում, մասսայա-
կան արտադրությամբ համար նախ պիտանի չեն և յեր-
կրորդ՝ այդ նյութերից ստացած թթվածինը շատ
թանկ է նստում։

Տեխնիկական նպատակների համար մեծ չափով և
աժան յեղանակով թթվածին ստանում են ողից և
ջրից։

Ողից թթվածին ստանում են հետևյալ յեղանա-
կով. սկզբից ողը, հատուկ գործիքներով ցրակցնելով
և ճնշելով, դարձնում են հեղուկ։ Հեղուկ ողը բաղկա-
ցած է համարյա ազոտից և թթվածնից։ Ազոտի և
թթվածնի յեռման կետերը տարբեր են. ազոտը յեռ է
դալիս մինուս 195,7 աստիճանում, իսկ թթվածինը՝
մինուս 183։ Յեղ ահա, յերբ հնարավորություն են
ստեղծում, վոր հեղուկ ողը գոլորչիանա, այն ժա-

մանակ ազտուր շուտ ցնդում է և տակը մնում է համարյա մարուր թթվածին: Հետո այդ թթվածինը ճնշման տակ մզում են մետաղյա բալոնների մեջ, վարոնցով և տեղափոխում են արտադրութան վայրերը կամ այլ տեղեր՝ ոգտադրվելու համար:

Թթվածին ստանում են նաև ջրից՝ էլեկտրական հոսանք անցկացնելով ջրի մեջով, վորի աղբեցուխյան տակ ջուրը տարրալուծվում է՝ ջրածնի և թթվածնի: Այս յեղանակը ևս բավական աժան գնով և մեծ քանակությամբ թթվածին և տալիս:

Տեխնիկայում և այլ նպատակների համար ուղտադործվող ջրածինը մեծ քանակությամբ ստանում են գարձյալ ջրից, փերջինս էլեկտրոլիզի յենթարկելով: Պարզ է, վոր դործարանական սարքավորումը, ջուրը էլեկտրոլիզի յենթարկելու համար, շատ ավելի բարդ է, քան այն, վոր ցուլց է տված սույն տաղադրության. 1 նկարում: Ստացած ջրածինը նույնպես ճնշման տակ լցնում են մետաղյա բալոնները և տեղափոխում ուր հարկն է (բալոններից յերկուսը՝ մեկը թթվածնով, իսկ մյուսը ջրածնով լցված, պատկերացրաք են № 3 տաղադրության 6 նկարում:

Ջրից ջրածին ստանալու համար, էլեկտրական հոսանքից բացի գործադրում են նաև մետաղները՝ սովորաբար յերկաթը: Հատուկ վառարաններում շիկացնում են յերկաթը և նրա վրայով անց են կացնում ջրի գոլորչինը: Երկացած յերկաթը խլում է ջրից նրա թթվածինը և գրգռանում, իսկ ազատ ջրածինը խողովակներով մղվում է ստանձին տեղ: Այդ նույն վառարանում քիմիական այլ յեղանակներով վերահանգնում են յերկաթը (այսինքն՝ ազատում են նրան

թթվածնից) և սույա նորից նրա վրայով ջրի գոլորչներ են անցկացնում: Պրոցեսը այդ յեղանակով կրկնվում և և ստացվում է մեծ քանակությամբ ջրածին:

ԱՏՈՒԳՈՂԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

1. Ջրից ի՞նչ յեղանակներով կարելի յե ստանալ ջրածին.
2. Ի՞նչ նյութերից և ինչպես կարելի յե ստանալ ջրածին.
3. Ի՞նչ հատկություններ ունի՝ ջրածինը.
4. Ի՞նչ է գոյանում ջրածինն այրվելիս և ի՞նչ է առացուցում այդ յերեվույթը.
5. Ի՞նչ բան է շատաչող գազը.
6. Քա՞նի աստիճան ջերմություն է տալիս ջրածնի բոցը թթվածնի մեջ և ինչի համար են ուղտադործում այդ բոցը.
7. Ինչի՞ համար են ուղտադործում ջրածինը.
8. Ի՞նչ նյութերից և ի՞նչ յեղանակով են ստանում տեխնիկայում գործածվող թթվածինը և ջրածինը:

Քիմիա—III—2.

**ՄԵՏԱՂՆԵՐ ՅԵՎ ՄԵՏԱԼՈՒԴՆԵՐ (ԿԱՄ ՄԵՏԱ-
ՂԱՆՄԱՆՆԵՐ)**

Վերը մենք խօսցանք, վոր բնության մեջ յեղած մարմինները լինում են պարզ և բարդ և ասացինք, վոր պարզ մարմինները կազմված են միայն մի նյութից, վորոնց ավելի պարզ նյութերի բաժանել չենք կարող, իսկ բարդ մարմինները կազմված են 2 և ավելի նյութերից: Բարդ նյութերը կարելի չէ վերլուծել իրենց բաղադրիչ մասերի, այսինքն պարզ նյութերի (հիշեք անդրկոքսիդի և ջրի վերլուծումը):

Բնության մեջ յեղած բոլոր պարզ նյութերը կամ, ինչպես ասում են, տարրերը կարելի է բաժանել յերկու խմբի—մետաղների և մետալոիդների (կամ մետաղանմանների)*:

* Բնության մեջ գտնվող տարրերը բոլորն էլ միաստակա առաջված չեն. նյութեր կան վարոնք շատ են տարածված, նյութեր կան բեշ:

Յերկրագնդի և նրան շրջապատող օդի մասսան գլխավորապես հետևյալ նյութերից է կազմված՝

1. Թթվածին	49,5	ստիպ
2. Սիլիցիում (կայծքար)	25,7	»
3. Ալյումին	7,5	»
4. Յերկաթ	4,7	»
5. Կալցիում	3,4	»
6. Նատրիում	2,0	»
7. Կալիում	2,4	»
8. Մագնիսիում	2,0	»
9. Զրածին	1,0	»

Մետաղներ են կոչվում բոլոր այն տարրերը, վորոնք հետևյալ ընդհանուր հատկություններն ունեն՝ 1) կլանելի չեն, 2) ունեն վորոշ փայլ (մետաղական փայլ). 3) ջերմության և ելեկտրականության լավ հաղորդիչ են, 4) օդոքրական պայմաններում բոլորն էլ պինդ մարմիններ են (բացառությամբ սնդիկի, վորն ունի մետաղական բոլոր հատկությունները, բայց օդոքրական պայմաններում գտնվում է հեղուկ վիճակում). 5) հալվում են համեմատաբար բարձր ջերմաստիճանում. 6) համեմատաբար բարձր տեսակարար կշիռ ունեն և այլն:

Այն տարրերը, վորոնք դուրի են մետաղների ընդհանուր հատկություններից կոչվում են մետալոիդներ կամ մետաղանմաններ:

Ստորև բերում ենք հաճախակի գործածական մի քանի մետաղների և մետալոիդների անունները, նրանց բխական նշանները, տեղը բնության մեջ և գործադրումը:

Մ Մ Տ Ա Ղ Ն Ե Բ

միջուկի պարբերություն	Ան Ու Ն Ը	Տեղը քննության մեջ	Գիտական օգտագործում
Al	Ա Ղ Ն Ը Բ Ն	Կապի մեջ	Կապի շենվածքներ, հախճապակի, փղպեղի մաքուր մետաղ, համաձուլվածքներ, ուլտրամադեն պատրաստելու համար:
Sn	Ա Ն ա գ	Անագաբարբերի մեջ	Ամանեղեն և մետաղներ գործելու համար:
Ag	Ա ը ա թ	Ինքնաբույս վիճակում	Զարկան իրեր, անոթներ համաձուլվածքներ պատրաստելու, բժշկության մեջ (լուպիտ), լուսանկարչության գործում:
Fe	Յ Ե ր Կ ա թ	Հանքերում	Ջուրօգն, պողպատ, իրիկաթ ստանալու և ներկերի համար:
K	Կ ա Ղ Ի ռ լ մ	Բնական հանքերում, աղերի մեջ	Պարարտանյութ համար և աղակի պատրաստելու գործում:
Ca	Կ ա Ղ Գ Ի ռ լ մ	Կրաքարի, գիպսի և փակեղենների մեջ	Շենվածքարտաբերության մեջ (հանգած կրի ձևով), ցեմենտ պատրաստելու համար և աղակաղբյուրներում:
Pb	Կ ա պ ա ր	Կապարի հանքերում	Ցիտոգենիկ խողովակներ, համաձուլվածքներ պատրաստելու և կապարի սպիտակ (ՕՇՄԱՆԱ) պատրաստելու համար:
Mn	Մ ա Ն գ ա Ն	Հանքերում	Մ նդամական պողպատ պատրաստելու համար:

Mg	Մ ա գ ն լ ռ լ մ	Հանքերում	Լուսանկարչության և բժշկության մեջ:
Na	Ն ա ա ղ ի ռ լ մ	Կերակրի աղի մեջ	Սոդա, սառցի և աղակի պատրաստելու համար:
Ni	Ն Ի Կ Ե Լ	Հանքերում	Համաձուլվածքներ պատրաստելու և նիկելագույնի համար:
H ₂	Ս Ն ղ Ի Կ	Հանքերում	Իմ շխուքի մեջ, ջերմաչափ պատրաստելու և ամուլգամների համար:
Pt	Պ լ ա ա Ի Ն	Ինքնաբույս վիճակում	Համաձուլվածքներ և լարերապարական ամանների համար:
Cu	Պ ղ Զ Ճ	Հանքերում և ինքնաբույս վիճակում	Նիկելորտեխնիկայի մեջ, համաձուլվածքներ պատրաստելու և ամանների համար:
Au	Վ ա ս Կ Ի	Ինքնաբույս վիճակում	Զանազան շենվածքներ, համաձուլվածքներ և զրբ պատրաստելու համար:
Zn	Յ Ի Ն Կ	Հանքերում	Համաձուլվածքներ, ցինկի սպիտակ պատրաստելու և իրիկաղբյուր պատրաստելու համար:

Մ Ե Տ Ա Լ Ը Ի Ո Ի Կ Ն Ե Ր

Քիմիական նշաններ	Անվանումը	Տեղը բնության մեջ	Գլխավորապես ինչի՞ն համար է գործադրվում
N	Ազոտ	Ողում, կենդանական սպիտակուցները և աղբյուրակներին մեջ	Գյուղատնտեսության մեջ, վարակա պարտանյութ և ազոտական գործում պայթուցիկ նյութեր պատրաստելու համար:
C	Ածխածին	Քարածիր բուսական և կենդանական մարմիններին և նախիր մեջ:	Վառելանյութ, որդազրծում են վորակա հազազ և հանքիղեց մետաղներ ստանալու համար նաև մի քանի այլ արտադրություններին մեջ:
Br	Բրոմ	Մոզային աղերում	Բժշկության և լուսանկարչության մեջ:
O	Թթվածին	Ողում, ջրում և օդում	Մետաղազրծության և բժշկության մեջ:
J	Յոդ	Մոզային ջրում, օդում և ներքին մեջ	Բժշկության և լուսանկարչության մեջ:

S	Մածուցի	Ինքնաբույս վիճակում և հանքերում	Մածակա թթու պատրաստելու, հաստատուններին դեմ պայքարելու, վառող և զանազան պայթուցիկ նյութեր պատրաստելու համար:
H	Ջրածին	Ջրի մեջ	Մետաղաշեղման մեջ և որդազրծության համար:
Si	Ախիլցիում	Աղագի և կավի մեջ	Ցեմենտ պատրաստելու և աղակա արդյունաբերության համար:
Cl	Քլոր	Ինքնակեր աղի մեջ	Մազմական թունավոր գազեր պատրաստելու, գյուղատնտեսության մեջ ֆլուորադերներին դեմ պայքարելու, սպիտակացնող ազդեղ պատրաստելու, համար ե այլն:
P	Փոսֆոր	Հանքերում, վառարաններին մեջ	Պարտանյութեր և լուցիկ պատրաստելու համար:

ՔՐԻՄԻԱԿԱՆ ՌԵՍԿՅԻԱՆԵՐԻ ՏՆՍԱԿՆԵՐԸ

Մենք արդեն ծանոթ ենք բազմական թվով քրիստոնէական յերեւոյթներէ: Քրիստոնէական յերեւոյթներն ուրիշ խոսքով կոչուած են քրիստոնէական սեպտիկներ:

Այժմ տեսնենք, թե ինչպիսի սեպտիկներն յենք հանդիպել: Յերբ տաքացնում ելինք յերկաթը, պղինձը, ծծմբափոշու և յերկաթփոշու խառնուրդը, տեղի ելին ունենում հետեւյալ սեպտիկները—յերկաթը միանում եր ուրի թթվածնի հետ և առաջ եր գալիս յերկաթօքսիդ: Նույնն եր կատարվում և պղնձի հետ. ծծումբը միանալով յերկաթի հետ՝ տալիս եր ծծմբաչերկաթ: Յեթե այդ սեպտիկները հալասարությամբ արտահանուենք, պետք և գրենք այսպես.—

Յերկաթ + թթվածին = յերկաթօքսիդ:

Պղինձ + թթվածին = պղինձօքսիդ:

Ծծումբ + յերկաթ = ծծմբաչերկաթ:

Ջրածին + թթվածին = ջուր:

Ինչպես տեսնում եք, այս սեպտիկներն ժամանակ յերկու նյութեր միանալով իրար քրիստոնէական՝ առաջ են բերում մի նոր նյութ, բոլորովին նոր հատկութուններով: Այդ տիպի սեպտիկները կոչվում են միացման սեպտիկներ:

Մենք տաքացրինք սնդիկօքսիդի կարմիր փոշին, բերտոլետյան աղը, ելեկտրական հոսանք անցկացրինք ջրի միջով: Այդ ժամանակ սնդիկօքսիդը տարրալուծվեց իր բաղադրիչ մասերի—մաքուր սնդիկի և թթվածնի, բերտոլետյան աղը՝ թթվածնի և կալիում ջրօքի, իսկ ջուրը՝ ջրածնի և թթվածնի: Այս սեպտիկներն հալասարությունները արտահանուենք այսպես.—

Սնդիկ քսիդ = սնդիկ + թթվածին:

Բերտոլետյան աղ = թթվածին + կալիում ջրօք:

Ջուր = ջրածին + թթվածին:

Այս սեպտիկներն ժամանակ նյութը քայքայվում և և ստացվում և յերկու նոր նյութ, փորձեք դարձյալ տարրեր հատկություններ ունեն:

Այս տիպի սեպտիկները կոչվում են տարրալուծման կամ վերլուծման սեպտիկներ:

Ջրածին ստանալու ժամանակ, մենք ցինկն աղում ելինք ծծմբական թթվի և կամ աղաթթվի վրա: Այդ փորձերն ժամանակ թթվից դուրս եր գալիս ջրածին գաղը: Տեղի ունեցող սեպտիկան արտահանուենք են այս հալասարությամբ:

Ցինկ + թթու = ցինկ և թթվի մնացորդ + ջրածին

Այս սեպտիկներն ժամանակ ցինկը թթվի միջից դուրս և հանում ջրածինը և ինքն բռնելով նրա տեղը՝ թթվի մնացորդի հետ քրիստոնէական միանալով, կազմում և մի նոր նյութ՝ ծծմբաթթվի ցինկի աղ, իսկ յերկու ցինկը ջրածինը դուրս և հանում աղաթթվից և ինքը նրա տեղը բռնելով միանում և թթվի մնացորդի հետ, առաջ և բերում աղաթթվի ցինկի աղ (աղերի և թթուների մասին մանրամասն կժամանանք հետո):

Այս տիպի սեպտիկները կոչվում են արտալուծման կամ տեղափոխման սեպտիկներ:

Այսպիսով մենք ծանոթացանք յերեք տիպի սեպտիկներին—1) միացման, 2) վերլուծման և 3) տեղափոխման:

Միացման սեպտիկներն յեն հալասարվում այն սեպտիկան, փորի ժամանակ 2 և տիպի նյութեր քրիստոնէական միանալով իրար հետ, տալիս են մի նոր նյութ:

Վերլուծման սեակցիա համարվում է այն սեակցիան, Վորի ժամանակ մի նյութ վեր է լուծվում յերկու կամ ավելի նյութերի (հակասակ միացման սեակցիային) :

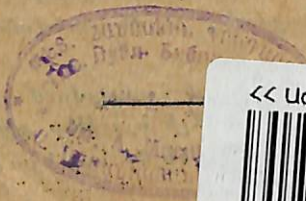
Տեղակալման սեակցիա յե կոչվում այն սեակցիան, յերբ մի նյութ միացությունից դուրս է մղում այլ միացության ելմենտներից մեկին և ինքը բռնում է նրա տեղը :

Կա և 4-րդ տիպի սեակցիա—փոխարինման սեակցիա, Վորի հետ կծանութանանք հետադարձ :

Այլ չորս սեակցիաներն են, Վորոնք տեղի յեն ունենում քիմիական բոլոր յերեվա յթների բնթացքում :

ՍՏՈՒԳՈՂԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

1. Քա՞նի խմրի յեն բաժանվում բնության մեջ յեղած տարրերը .
2. Ի՞նչ ընդհանուր հատկության ունեն մետաղները .
3. Ի՞նչով են տարրերվում մետալոյդները մետաղներից .
4. Քա՞նի տեսակ քիմիական սեակցիա գիտեք .
5. Բանաձևովեք—Վո՞ր սեակցիան է կոչվում միաց-
քան, Վո՞րը վերլուծման, և Վո՞րը տեղակալման :

« Ազգային գրադարան »

NL0265551